

ศึกษาวิเคราะห์หลักการสอนในฐานะเป็นเครื่องมือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา

Study of teaching principles as a tool for the propagation of Buddhism.

: พระบุญเสริม ปภัสโร*

บทคัดย่อ

หลักการสอนในฐานะเป็นเครื่องมือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นหลักการสอนโดยพยายามถ่ายทอดจากสิ่งที่เป็นามธรรมให้เป็นรูปธรรม และผลจากการสอนก็คือ ได้ความรู้จริง รู้แจ้ง จนสามารถช่วยให้บุคคลดำรงชีวิตได้อย่างสงบสุข มีอิสรภาพ ทำให้สามารถพัฒนาตนเองไปในวิถีทางที่ถูกต้อง เป็นครูตัวเองได้ สอนตนเองได้ และเป็นตัวอย่างที่ดีของผู้อื่นได้ด้วย สำหรับพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์นั้นจะสำเร็จผลได้จริง ก็ขึ้นอยู่กับผู้รับคำสอนหรือผู้เรียนจะต้องลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง โดยมีพระองค์เป็นผู้ชี้แนวทางให้เท่านั้น ซึ่งหลักสำคัญของการสอนตามแนวพระพุทธศาสนากับความมุ่งหมายที่สำคัญของการศึกษาในปัจจุบันนี้เป็นเรื่องที่สอดคล้องกัน เป็นไปในทำนองเดียวกันคือ มุ่งให้บุคคล คิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น

คำสำคัญ : 1. หลักการสอน 2. การเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ABSTRACT

Teaching Techniques are as a tool for the propagation of Buddhism. It is a teaching principle by trying to convey from abstract to concrete. The result of the teaching is that knowledge and enlightened. It can help people live a peaceful life with freedom and self-improvement in the right way. The teachings of the Buddha will be successful, it depends on the listener or the learner will have to act on his own, with his guidance only. The main principles of Buddhist teachings and the main aims of contemporary education are consistent. The main principle of Buddhist teachings and the principal aims of contemporary education is a consistent one that is to enable people to think, act,

* อาจารย์ประจำหลักสูตรศาสนศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

and solve problems.

Keyword : 1. Principles of Teaching 2. Propagation of Buddhism

บทนำ

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน พระสงฆ์ได้ทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีพระสงฆ์หลายรูปมีบทบาทในการเผยแผ่แตกต่างกันออกไปบ้าง แต่ก็มีจุดมุ่งหมายอันเดียวกัน คือเพื่อประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง และต้องการให้ผู้ฟังเกิดความรู้ความเข้าใจหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง วิธีการสอนหรือเทคนิคการสื่อสารและการถ่ายทอดความรู้แก่ประชาชนพร้อมทั้งกุศโลบายต่าง ๆ นั้นจึงนับว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งที่จะทำให้คนเข้าใจพระพุทธศาสนาและเกิดศรัทธาเลื่อมใส

งานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองมาโดยลำดับจนกระทั่งพระพุทธองค์ได้เสด็จดับขันธเข้าสู่พระปรินิพพาน หลังจากนั้นพระสาวกได้ทำหน้าที่สืบต่อมาในการทำสังคายนาครั้งแรก มีการเผยแผ่ศาสนาตามสายของอาจารย์และศิษย์ด้วยวิธีบอกต่อ ๆ กัน ด้วยปากที่เรียกว่ามุขปาฐะ จนถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ผู้ทรงกระทำตติยสังคายนาโดยอาราธนาพระโมคคัลลิตบุตรดิศสเถระเป็นประธาน มีการคัดเลือกพระสงฆ์แบ่งออกเป็นสาย ๆ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังประเทศต่าง ๆ ประมาณ พ.ศ. 303 มีหลักฐานปรากฏว่า พระโสณเถระและพระอุตตรเถระได้มาประดิษฐานพระพุทธศาสนาที่สุวรรณภูมิประเทศ จนเป็นที่แพร่หลายหลังจากการทำ

สังคายนาครั้งที่ 3 นี้

วิธีการสอน และกุศโลบายต่าง ๆ จึงมีความจำเป็นในการสอน เพราะช่วยให้เป็นสื่อหรือเป็นอุปกรณ์ในการเรียนการสอน และเสริมให้การเรียนรู้เป็นไปอย่างรวดเร็วและดีขึ้น การที่จะชี้ให้เห็นประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมหรือเสนอความคิดเห็น การแก้ไข ปรับปรุงในเรื่องต่าง ๆ ชักจูงโน้มน้าวจิตใจประชาชนให้ประพฤติตามหลักพุทธธรรม เพื่อส่งเสริมให้เกิดความสงบสุขในสังคมนั้น ผู้สอน คือครูอาจารย์จะต้องเป็นกัลยาณมิตร เป็นผู้ชี้แนะที่ถูกต้อง ถ้าชี้ผิด ๆ ก็อาจนำไปนอกทางหรือผิดพลาดไปได้อย่างไรก็ตาม บทบาทของครูอาจารย์อยู่ที่ชี้แนะแนวทางทำให้ดู มีไช้เดินทางเอง ครูที่ทำแทนศิษย์เสียเองมิใช่กัลยาณมิตร

การที่ผู้รับสาร ได้รับความรู้ข่าวสาร หรือหลักพุทธธรรมที่ถูกต้อง ก็จะช่วยให้ผู้รับสารนั้นเกิดทัศนคติที่ถูกต้อง คือรู้จักมองสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น และสามารถจัดการกับสิ่งเหล่านั้นตามที่ควรจะเป็น ให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนและแก่สังคม ไม่ให้มองเห็นและจัดการสิ่งทั้งหลายตามอำนาจกิเลสตัณหา (พระราชวรมนี (ประยูรย์ปยุตโต), 2531 : 6).

ดังนั้นการสอนเพื่อให้ได้ประสิทธิภาพจึงต้องคำนึงถึงวิธีการ ประเด็นสำคัญที่ผู้เขียนสนใจคือหลักการสอนในฐานะเป็นเครื่องมือการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นมีวิธีการสำคัญอย่างไร

ความหมายของการสอน

บุคคลทั่วไปส่วนใหญ่จะเข้าใจว่า การสอนคือการถ่ายทอดเนื้อหาวิชา โดยใช้วิธีการบอกให้

ทำให้จำให้ชัด และนำไปท่องจำเพื่อสอบต่อไป แต่ในแวดวงของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาจะเข้าใจ การสอนว่ามีได้หมายถึงการบอกให้จำแต่เพียงอย่างเดียว การสอนมีความหมายลึกซึ้งกว่านั้น กล่าวคือ วิธีการใดก็ตามที่ครูนำมาใช้เพื่อให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ เรียกได้ว่าเป็นการสอนทั้งสิ้น

นักวิชาการศึกษา ได้ให้ความหมายของการสอนไว้หลายทฤษฎีแตกต่างกัน เช่น

สุมน อมรวิวัฒน์ (2522 : 460) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การสอน คือ สถานการณ์อย่างหนึ่งที่มีสิ่งต่อไปนี้เกิดขึ้น ได้แก่

1. มีความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้นระหว่างครูกับนักเรียน นักเรียนกับนักเรียน นักเรียนกับสิ่งแวดล้อม และครูกับนักเรียนกับสิ่งแวดล้อม

2. ความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์นั้นก่อให้เกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่

3. ผู้เรียนสามารถนำประสบการณ์ใหม่นั้นไปใช้ได้

สุพิน บุญชูวงศ์ (2538 : 3 - 4) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การสอน คือ การจัดประสบการณ์ที่เหมาะสมให้นักเรียนได้ปะทะเพื่อที่จะให้เกิดการเรียนรู้ หรือเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้น การสอนจึงเป็นกระบวนการสำคัญที่ก่อให้เกิดความเจริญงอกงาม การสอนจึงเป็นภารกิจที่ต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ จึงสามารถก่อให้เกิดประสบการณ์ที่มีความหมายต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักเรียน

ลำพอง บุญช่วย (2530 : 35) กล่าวว่า การสอน เป็นกระบวนการที่มีความสลับซับซ้อน ต้องอาศัยทั้งศาสตร์และศิลป์อาศัยศาสตร์ก็ตรงที่

ผู้สอนจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับหลักการสอน และเป็นผู้ที่มีศิลปะหรือมีกลวิธี มีเทคนิคในด้านต่าง ๆ อีกมากมาย

อิสต์ ได้ให้คำจำกัดความของการสอนไว้ว่า การสอน คือ กระบวนการให้การศึกษากับนักเรียน ซึ่งอาศัยปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน ซึ่งการสอนนี้มีทั้งความหมายในแนวแคบและแนวกว้าง ดังนี้

1. ความหมายในแนวแคบ การสอนหมายถึง การกระทำอันเป็นการอบรมสั่งสอนนักเรียนในสถาบันการศึกษา

2. ความหมายในแนวกว้าง การสอนหมายถึง การจัดสถานการณ์การเรียนและการสอน ซึ่งรวมถึงด้านต่าง ๆ ดังนี้

(1) การปฏิสัมพันธ์โดยตรงระหว่างครูกับนักเรียน

(2) กระบวนการตัดสินใจการวางแผน การออกแบบการสอน การเตรียมวัสดุอุปกรณ์สำหรับสถานการณ์การสอนและการเรียนรู้ นั้น ๆ

(3) การประเมินผล การออกแบบการเรียนการสอนใหม่และการเผยแพร่ (พระครูสุนทรธรรมโสภณ (วิเชียร ปญญาวุฑฺโฒ), 2545 : 2)

จากความหมายของการสอนที่ประมวลมานี้ แสดงให้เห็นว่า การสอนมีความหมายครอบคลุมทั้งด้านวิธีการ ด้านตัวบุคคล คือ ผู้สอนและผู้เรียนต้องมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ด้านเป้าหมายการสอนและด้านความสามารถของผู้สอน ซึ่งจะช่วยให้การสอนประสบผลสำเร็จได้

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า การสอน คือ กระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูผู้สอนกับนักเรียน เพื่อทำให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลง

พฤติกรรมตามจุดประสงค์ที่กำหนด ซึ่งต้องอาศัยทั้งศาสตร์และศิลป์ของผู้สอน การสอนเป็นมรรควิธี เป็นแนวทางหรือเป็นวิธีการ เป็นกิจกรรมที่สื่อประสาน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ สนองวัตถุประสงค์ของหลักสูตรและวัตถุประสงค์ของรายวิชา ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนา

หลักการสอนตามแนวพระพุทธศาสนา

การสอน หมายถึง การจัดสถานการณ์ จัดสภาพแวดล้อม การถ่ายทอดสรรพวิชาความรู้ โดยมีจุดมุ่งหมายให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ตามที่จุดมุ่งหมาย คือ เกิดพุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย นี่เป็นความหมายโดยทั่วไป

แต่การสอนตามแนวของพระพุทธศาสนา ต้องให้เป็นไปเพื่อสนองพุทธประสงค์ คือ เพื่อให้เกิดการละความชั่ว ให้สร้างคุณดี และให้จิตใจสะอาด ผ่องใสมากขึ้น หรือให้เกิดวิชาและจรณะ มีทั้งความรู้และความประพฤติดีให้ก้าวไปอย่างสมดุล

พระพุทธเจ้าทรงใช้หลักการสอนตามแนวพระพุทธศาสนา มีดังต่อไปนี้

1. การยกอุทาหรณ์ และการเล่านิทานประกอบ ช่วยให้เข้าใจได้ง่ายและชัดเจน ช่วยให้จำได้แม่นยำ เห็นจริง และเกิดความเพลิดเพลิน เกิดอรรถรสในการฟัง พระพุทธเจ้าทรงยกอุทาหรณ์และนิทานประกอบการสอน จะเห็นได้จากมีอุทาหรณ์และนิทานปรากฏอยู่ทั่วไป เฉพาะคัมภีร์ชาดก มีนิทานชาดกถึง 547 เรื่อง

2. การเปรียบเทียบด้วยอุปมา คำอุปมา ช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏความหมายเด่นชัดออกมา และเข้าใจง่ายขึ้นโดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรม เปรียบเทียบ

ให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม การใช้อุปมานี้เป็นกลวิธีที่พระพุทธเจ้าใช้มากที่สุด

3. การใช้อุปกรณ์การสอน ในสมัยพุทธกาลใช้อุปกรณ์การสอนที่มีอยู่ตามธรรมชาติหรือเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ผู้คนใช้กันอยู่ ตัวอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงใช้อุปกรณ์การสอน โดยทรงใช้เครื่องใช้ที่มีอยู่ ในกรณีสอนผู้เรียนที่อายุน้อย ๆ ซึ่งเข้าใจจากวัตถุได้ง่ายกว่านามธรรม

4. การทำเป็นตัวอย่าง วิธีสอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะในทางจริยธรรม คือการทำเป็นตัวอย่าง ซึ่งเป็นการสอนแบบไม่ต้องกล่าวสอน เป็นการสาธิตให้ดู พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้นำที่ดีในการสอนโดยการทำเป็นตัวอย่างกับพระจริยวัตรอันดีงามที่เป็นอยู่โดยปกตินั่นเอง

5. การเล่นภาษา เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่ เป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปฏิภาณ ข้อนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระพุทธเจ้าที่มีความรอบรู้ไปทุกด้าน เมื่อผู้ใดทูลถามเป็นร้อยกรอง พระพุทธองค์ก็ทรงตอบเป็นร้อยกรองหรือทรงตรัสทวนคำพูดของผู้ทูลถาม เป็นต้น บางครั้งผู้มาเฝ้าปรึกษาพระองค์ด้วยคำพูดต่าง ๆ ที่รุนแรงยิ่งพระองค์ทรงยอมรับคำบริภาษนั้นทั้งหมดและทรงแปลความหมายอธิบายเสียใหม่ให้เป็นเรื่องที่ดีงาม เป็นต้น

6. อุปายเลือกคน และการปฏิบัติรายบุคคล การเลือกคนเป็นอุปายสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงดำเนินพุทธกิจด้วยพระพุทธโอบาย ที่เรียกว่า การวางแผนที่ได้ผลยิ่ง ทรงพิจารณาว่าเมื่อจะเข้าไปประกาศพระศาสนาในถิ่นหนึ่งถิ่นใดควรไปโปรดใครก่อน เช่น เลือกโปรดปัญจวัคคีย์ ซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิด

พระองค์เมื่อครั้งออกแสวงธรรมก่อน โดยทรงพิจารณาในแง่ของผู้ไฝ่ธรรม มีอุปนิสัยอยู่แล้ว หรือในแง่ที่เป็นผู้เคยมีอุปการะมาก่อน เป็นต้น

7. การรู้จักจังหวะและโอกาส ผู้สอนต้องรู้จักจังหวะและโอกาสให้เป็นประโยชน์ พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติตามจังหวะและโอกาส เช่น การทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์เมื่อพระสงฆ์มาชุมนุมกันพร้อมเพรียงในวันมาฆบูชา เป็นต้น

8. ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ ถ้าครูสอนอย่างไม่มีอึดตาย ตัดต้นหา มานะ ทิฏฐิ ให้เหลือน้อยที่สุด และมุ่งไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญ ไม่ว่าจะใช้กลวิธีใดก็ตามที่ทำให้การสอนได้ผลดีที่สุด ก็ให้เลือกกลวิธีนั้น ๆ

9. การลงโทษและการให้รางวัล การใช้อำนาจลงโทษไม่ใช่วิธีการของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงใช้การชมเชย การย่องบ้าง ในการยอมรับคุณค่าความดีของผู้นั้น กล่าวชมโดยธรรมให้เขามั่นใจในการกระทำความดีของตน แต่ไม่ให้เกิดการเปรียบเทียบข่มคนอื่น ทรงชมเพื่อให้ถือเป็นตัวอย่าง หรือเพื่อแก้ความเข้าใจผิดลให้มีทัศนคติที่ถูกต้อง

10. กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าต้องอาศัยปฏิภาณ คือ ความสามารถในการประยุกต์หลักวิธีการและกลวิธีต่าง ๆ มาใช้ให้เหมาะสมตามสถานการณ์ (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2544 : 170 – 173)

สรุปว่า หลักการสอนตามแนวพระพุทธศาสนานั้น การสอนที่จะนำไปสู่การเกิดประสิทธิผลได้นั้น ต้องมีการจัดสถานการณ์ จัดสภาพแวดล้อม การถ่ายทอดสรรพวิชาการ โดยมีจุดมุ่งหมายให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ตามที่จุดมุ่งหมาย คือ เกิด

พุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย โดยการยกอุทาหรณ์ การเปรียบเทียบด้วยอุปมา การใช้อุปกรณ์การสอน การทำเป็นตัวอย่าง การเล่นภาษา เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่ เป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปฏิภาณ

คุณสมบัติของผู้สอน

พระพุทธเจ้าเป็นบรมครู หรือเป็นครูชั้นยอด พระองค์รู้ดีแล้วสอนให้คนอื่นรู้ดี ทำได้ด้วยหากมองตามแนวพระพุทธศาสนาแล้ว ต้องดูพระพุทธเจ้าเป็นต้นแบบของครู ที่เป็นบรมครู เพราะพระองค์โดยย่อ 3 ประการ คือ

1. พระปัญญาคุณ พระพุทธองค์ทรงเป็นโลกวิทู ทรงรู้แจ้งซึ่งโลก รู้อย่างทะลุทะลวงรู้เท่าทันโลก และความรู้สึกที่เหนือโลก ไม่ยึดติดกับโลก เหมือนน้ำกลิ้งบนใบบอน รู้ความจริงตามที่เป็น เป็น รู้กฎธรรมชาติ สอนกฎธรรมชาติให้คนรู้ตามที่พระองค์ตรัสรู้ เพราะพระองค์ทรงประกอบด้วย ทศพลญาณ (ความหยั่งรู้อันเป็นกำลัง 10 ประการ) และปฏิสัมภิทา (ความแตกฉานในด้านต่าง ๆ 4 ประการ)

ครูอื่นอาจเก่งภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ แต่ไม่ใช่โลกวิทู รู้แจ้งซึ่งโลกอย่างรู้กฎของปัจจัยการ อริชา ปัจจยาสังขาร สังขาร ปัจจยาวินญาณัง เป็นต้น

2. พระวิสุทธิคุณ ในจิตใจของพระองค์ ไม่มีเชื้อของความโลภ ความโกรธ ความหลง เหลือติดอยู่แม้แต่น้อย ไม่กระทำความชั่วทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ไม่มีเหตุที่ใครจะยกขึ้นตำหนิได้ ทรงทำได้อย่างที่สอน คือ สอนเขาอย่างไร พระองค์เองก็ทรงประพฤติปฏิบัติอย่างนั้น

ไม่ได้สอนไปเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง ไม่ทำไป เพราะอำนาจของความโลภ โกรธ และความหลง คอยบังคับบัญชาอยู่เบื้องหลัง แต่ทำไปเพราะ ความเมตตาที่บริสุทธิ์ใจ ทำไปเพื่อช่วยเหลือ ด้วยความจริงใจบริสุทธิ์ใจ

3. พระมหากรุณาคุณ พระองค์ทรงทำ ด้วยจิตที่อยากช่วยเหลือ ทำด้วยพลังของ มหากรุณาธิคุณ เสด็จไปช่วยเหลือแนะนำสั่งสอน ทั้งที่เป็นกลุ่มชนและที่เป็นรายบุคคล โดยไม่เห็น แก่ความเหนื่อยยากลำบากของพระองค์ ดังคำสวด ที่ว่า กรุณา มหัน นโว ดังห้วงน้ำ ที่ยิ่งใหญ่ ครูทั่วไปบางคนอาจสอนแบบขอไปที พอสิ้นเดือน แล้วก็รับเงินเดือน ทำแบบเปรต หิวโหยเงินเดือน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2542 : 13-32). สรุปว่า คุณสมบัติของผู้สอนนั้น ผู้สอนต้องสนใจ เอาใจใส่ปัญหาของผู้เรียนคอยตอบปัญหาต่าง ๆ ให้ชัดเจน แนะนำไม่แสดงอารมณ์รุนแรง ไม่เยาะเย้ย รู้จักระงับอารมณ์ วางตัวเหมาะสม ไม่สนิทสนมเกินไป . มีจรรยาครูไม่แพร่ข่าวลือ ชื่อสัตย์ต่ออาชีพของตน มีคุณสมบัติส่วนตัวดี มีความซื่อตรง สติปัญญาดีเชื่อมั่น ในตัวเอง มีความคิดริเริ่ม มีความกระตือรือร้น คิดปรับปรุง เป็นกันเองกับผู้เรียน รู้จักผ่อนหนักเป็นเบา มีน้ำใจจริง สุภาพอ่อนโยน สุขภาพดี

กัลยาณธรรม 7 ประการ คือ

ครูที่ดีจะต้องเป็นกัลยาณมิตร และต้อง ประกอบด้วยองค์คุณของกัลยาณมิตร หรือ กัลยาณธรรม 7 ประการ ดังนี้

1. ปิโย น่ารัก คือ เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเองกับศิษย์ ชวนใจผู้เรียน ให้อยากเข้าใกล้ ให้อยากเข้าไปปรึกษา

โดยพื้นฐาน ครูต้องมีหลักธรรม คือ **พรหมวิหาร ธรรม** ได้แก่

- 1) **เมตตา** ความรัก ความปรารถนาดี จากใจจริง
- 2) **กรุณา** ด้วยใจที่อยากช่วยเหลือ สงเคราะห์ อยากให้เขารู้
- 3) **มุทิตา** ดีใจปลื้มใจในความสำเร็จ ของศิษย์
- 4) **อุเบกขา** ให้ออกาศิษย์ได้แสดง ความสามารถ

สอนไปด้วยใจมีหลักธรรม คือ **อิทธิบาท 4 ประการ** ได้แก่

- 1) **ฉันทะ** มีความพอใจในการสอน การทำหน้าที่
- 2) **วิริยะ** มีความพยายาม อุตสาหะ ในการสอน
- 3) **จิตตะ** เอาใจใส่ มีความสำนึก ตระหนักตลอดเวลา
- 4) **วิมังสา** มีการตรวจสอบ วัดผล ประเมินผลอย่างเหมาะสม

2. ครู น่าเคารพ คือ มีความประพฤติ สมควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย

โดยพื้นฐานต้องมีคุณภาพดี มีความ ประพฤติ ดำเนินชีวิตตามหลักวิชาการหรือดำเนิน ชีวิตตามความรู้ มิใช่มีแต่ความรู้ นั่นคือเป็นบัณฑิต เต็มรูปแบบ ตามหลักของพระศาสนา คือ

- 1) **สุจิตตจิตินดี** เป็นผู้มีปกติคิดดี
- 2) **สุภาสิตภาสี** เป็นผู้มีปกติพูดดี
- 3) **สุกตกัมมการี** เป็นผู้มีปกติกระทำดี

3. ภาวนีโย น่าเจริญใจ คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริง และเป็นการฝึกฝนปรับปรุง

ตนเองอยู่เสมอ เป็นที่น่ายกย่องควรเอาอย่าง ทำให้ศิษย์เฝ้าจำและรำลึกถึงความซาบซึ้ง มั่นใจและภูมิใจ พุดถึงอย่างองอาจ อย่างมั่นใจ เป็นผู้แสวงหาความรู้อยู่เสมอ มีความเข้าใจใน

- 1) ธรรมชาติของมนุษย์
- 2) ธรรมชาติของสังคม
- 3) ธรรมชาติของสิ่งแวดล้อม
- 4) เทคโนโลยี / ขาวสารข้อมูล

4. **วัดตา** รู้จักพูดให้ได้ผล คือรู้จักชี้แจง ให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไร อย่างไร คอยให้คำแนะนำ ว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี คือ

- ครูต้องเป็นนักแนะแนวที่ดี มีหลัก

- เป็นที่ไว้วางใจของศิษย์ เชื่อใจของศิษย์

5. **วณักขโม** อุดหนุนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถาม แม้จะจุกจิก ตลอดจนหนุนต่อคำที่ล่วงเกินและคำตักเตือน วิพากษ์ต่าง ๆ อุดหนุนฟังได้ ไม่เบื้อหน้า ไม่เสีย อารมณ์

6. **คัมภีร์ญจะ** กระทั่ง กัดตา แถลงเรื่อง ล้าลึกได้ คือ กล่าวชี้แจงเรื่องต่าง ๆ ที่ยุ่งยาก ลึกซึ้งให้เข้าใจได้ และสอนศิษย์ให้ได้เรียนรู้ เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปได้

7. **โน จัญฐาน** นิโยชะเย ไม่ชักนำไปใน อฐานะ คือ ไม่ชักนำไปในทางที่เสื่อมเสีย หรือเรื่อง เหลวไหลไม่สมควร เช่น ขยายยาบ้า คำของเถื่อน ขยาย บริการทางเพศ เป็นต้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 23 ข้อ 37 : 57)

สรุปว่า ครูที่ดีต้องประกอบด้วยองค์คุณ ของกัลยาณมิตร หรือกัลยาณธรรม 7 ประการ คือ ปิโย น่ารัก คือ เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึก สนิทสนมเป็นกันเองกับศิษย์ 2. ครู นำเคารพ

คือ มีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ 3. ภาพนีย โน เจริญใจ คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญา แท้จริง 4. วัดตา รู้จักพูดให้ได้ผล คือรู้จักชี้แจง ให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไร 5. วณักขโม อุดหนุนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ซักถาม 6. คัมภีร์ญจะ กระทั่ง กัดตา แถลงเรื่อง ล้าลึกได้ คือ กล่าวชี้แจงเรื่องต่าง ๆ ที่ยุ่งยาก ลึกซึ้งให้เข้าใจได้ 7. โน จัญฐาน นิโยชะเย ไม่ชักนำไป ในอฐานะ คือ ไม่ชักนำไปในทางที่เสื่อมเสีย

ครูที่ดีที่ตั้งใจประสิทธิ์ประสาทความรู้

ครูที่ดีที่ตั้งใจสอนเพื่อถ่ายทอดความรู้ แก่ศิษย์ ควรตั้งตนอยู่ในธรรมของผู้แสดงธรรม หรือ ที่เรียกว่า **ธรรมเทศกธรรม** 5 ประการ คือ

1. **อนุพุทพิกถา** สอนให้มีขั้นตอน ถูกลำดับ คือ แสดงหลักธรรม หรือเนื้อหาตาม ลำดับ ความง่ายยาก ลุ่มลึกมีเหตุผลสัมพันธ์ ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ

2. **ปริยายทัสสาวิ** จับจุดสำคัญมาขยาย ให้เข้าใจเหตุผล คือชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เห็น เข้าใจชัดในแต่ละประเด็น อธิบายยกเยื้องไปต่าง ๆ ให้มองเห็นกระจ่างชัด ตามแนวของเหตุผล

3. **อนุทยตา** ตั้งจิตเมตตาสอนด้วยความปรารถนาดี คือ สอนเขาด้วยจิตเมตตาตามมุ่งจะให้ เป็นประโยชน์แก่ผู้รับคำสอน

4. **อนามิสันตร** ไม่มีจิตเพ่งเล็งมุ่งเห็น แก่อาภิส คือ สอนเขาไม่ได้มุ่งที่ตนจะได้ลาภ ได้อาภิสสินจ้าง หรือผลประโยชน์ตอบแทน

5. **อนุพหัจจ** วางจิตตรงไม่กระทบตน และไม่กระทบผู้อื่น คือสอนตามหลักตามเนื้อหา มุ่งแสดงอรรถ แสดงธรรม ไม่ยกตน ไม่เสียดสี ข่มขู่ผู้อื่น (ดวงเดือน จันทร์เจริญ, 2541 : 11)

สรุป ครูที่ดีควรตั้งตนอยู่ในธรรมของผู้แสดงธรรม 5 ประการ คือ 1. อนุบุพพิภภาสอนให้มีขั้นตอนถูกต้อง 2. ปริยายทศสาวิจับจุดสำคัญมาขยายให้เข้าใจเหตุผล 3. อนุทยตาทังจิตเมตตาสอนด้วยความปรารถนาดี 4. อนุสนธิสังคัลป์ไม่มีจิตเพ่งเล็งมุ่งเห็นแก่อาภิส 5. อนุปหัจจวางจิตตรงไม่กระทบตนและไม่กระทบผู้อื่น

วิธีสอนของพระพุทธเจ้า

วิธีการสอนของพระพุทธเจ้ามี 3 วิธี

1. การสอนโดยใช้ความสามารถพิเศษ (แบบอิทธิปาฏิหาริย์) พระองค์ทรงใช้กับบุคคลประเภททพปรมะ ที่มีลักษณะร้าย เป็นนักเลง หรือเป็นพวกหัวแข็ง ไม่เชื่อฟังใครง่าย ๆ อยากรองดีเพื่อให้สิ้นพยศ เช่น การสอนกับชฎิล 3 พี่น้อง และการสอนโปรดโจรองคุลีมาล เป็นต้น วิธีการสอนแบบนี้ทรงใช้เฉพาะกรณีที่เป็นเช่นนั้น

2. การสอนแบบการรู้สภาพจิตของผู้เรียนหรือผู้ฟัง (แบบอาเทศนาปาฏิหาริย์) พระองค์ทรงใช้วิธีนี้กับบุคคลประเภทอุคฆฏิตัญญู ที่มีปัญญา บารมีสูง สามารถเกิดความรู้อย่างต่ำถึงขั้นทิสฺสได้ เพียงต่ำได้ฟังหัวข้อที่ยกขึ้นแสดงเท่านั้น การสอนแบบนี้มี 2 วิธี คือ **การสอนด้วยคำพูดสั้น ๆ** แต่ประทับใจหรือกินใจ เช่น การสะกดองคุลีมาลด้วยพระดำรัสว่า “**เราหยุดแล้วแต่ท่านลียังไม่หยุด**” เป็นต้น และ **การสอนด้วยการไม่พูด** แต่ให้ลงมือกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งจนเกิดความรู้ด้วยตนเอง เช่น การที่ทรงให้พระจูฬปันถกถูผ้าขาว เป็นต้น วิธีการสอนแบบนี้พระองค์ไม่ทรงโปรดนัก เพราะให้ประโยชน์น้อยและใช้ได้กับเฉพาะบางคนเท่านั้น เนื่องจากว่าแม้คนธรรมดาที่เรียนวิชาที่เรียกว่า คณิกา ก็อาจ

ทลายใจคนได้

3. การสอนแบบบรรยายหรือแสดงธรรมแบบธรรมดา (แบบอนุสาสนีปาฏิหาริย์) โดยไม่ต้องใช้ฤทธิ์เดชหรือการดักใจเข้าช่วยแต่อย่างใด พระองค์ทรงใช้วิธีนี้มากที่สุด และได้ผลมากที่สุด ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะพระองค์ทรงพิจารณาจนรู้จักจริต ภูมิปัญญาและภูมิหลังของผู้ฟัง แล้วก็ทรงแสดงธรรมหรือสอนตามจริตและภูมิปัญญาของผู้ฟังนั้น โดยทรงใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายตามกำลังปัญญาของคนฟัง

การสอนของพระพุทธเจ้านั้น เมื่อพิจารณาแล้วจะพบว่า พระองค์ทรงดำเนินการสอนตามขั้นตอน 3 ขั้น คือ

1. ขั้นเสนอหลักการ
2. ขั้นชักใช้ไล่เลียงให้เห็นประจักษ์
3. ขั้นสรุปใจความสำคัญ (แสง จันทรงาม, 2540 : 29 – 92).

สรุปว่า พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีสอนคน 3 วิธี คือ 1. การสอนโดยใช้ความสามารถพิเศษ (แบบอิทธิปาฏิหาริย์) พระองค์ทรงใช้กับบุคคลประเภททพปรมะ ที่มีลักษณะร้าย เป็นนักเลง หรือเป็นพวกหัวแข็ง ไม่เชื่อฟังใครง่าย ๆ 2. การสอนแบบการรู้สภาพจิตของผู้เรียนหรือผู้ฟัง (แบบอาเทศนาปาฏิหาริย์) พระองค์ทรงใช้วิธีนี้กับบุคคลประเภทอุคฆฏิตัญญู ที่มีปัญญา บารมีสูง สามารถเกิดความรู้อย่างต่ำถึงขั้นทิสฺสได้ เพียงต่ำได้ฟังหัวข้อที่ยกขึ้นแสดงเท่านั้น และ 3. การสอนแบบบรรยายหรือแสดงธรรมแบบธรรมดา (แบบอนุสาสนีปาฏิหาริย์) โดยไม่ต้องใช้ฤทธิ์เดชหรือการดักใจเข้าช่วยแต่อย่างใด พระองค์ทรงใช้วิธีนี้มากที่สุด และได้ผลมากที่สุด

ลีลาการสอน

เมื่อมองกว้าง ๆ การสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง จะดำเนินไปจนถึงผลสำเร็จโดยมีลักษณะซึ่งเรียกได้ว่าเป็นลีลาในการสอน 4 อย่าง คือ

1. สันติสนา สอนให้เข้าใจชัด ตัวอย่างเด่นชัด เหตุผลหนักแน่น เหมือนจูงมือไปดูให้เห็นกับตา เรียกสั้น ๆ ว่า “แจ่มแจ้ง”

2. สมาทปนา สอนให้อยากปฏิบัติตาม ชี้ให้เห็นผลดีผลเสีย ให้คล้อยตามเหตุผลนั้น จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ เรียกสั้น ๆ ว่า “จูงใจ”

3. สมุตเตชนา สอนให้เกิดความกล้า ให้เกิดความมั่นใจ และกล้าหาญในทางจริยธรรม เรียกสั้น ๆ ว่า “หาญกล้า”

4. สัมปัทสนา สอนให้เกิดความร่าเริง เบิกบาน ใฝ่รู้อย่างมีความสุข (รู้ความทุกข์ด้วยใจที่เป็นสุข) และฟังไม่เบื่อ เปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่จะพึงได้รับจากการปฏิบัติ เรียกสั้น ๆ ว่า “ร่าเริง” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2542 : 45)

สรุปว่า การสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง จะดำเนินไปจนถึงผลสำเร็จโดยมีลักษณะซึ่งเรียกได้ว่าเป็นลีลาในการสอน 4 อย่าง คือ 1. สอนให้เข้าใจชัด 2. สอนให้อยากปฏิบัติตาม 3. สอนให้เกิดความกล้า และ 4. สอนให้เกิดความร่าเริง เบิกบาน ใฝ่รู้อย่างมีความสุข

บทสรุป

หลักการสอนตามแนวทางของพระพุทธศาสนา มีเป้าหมายของการสอนคือ ผู้สอนจะต้องคุณสมบัติของผู้สอน เช่น กัลยาณธรรม 7 ประการ คือครูที่ดีจะต้องเป็นกัลยาณมิตร และ

ต้องประกอบด้วยองค์คุณของกัลยาณมิตร หรือ กัลยาณธรรม 7 ประการ ครูที่ดีที่ตั้งใจสอนเพื่อถ่ายทอดความรู้แก่ศิษย์ ตั้งตนอยู่ในธรรมของผู้แสดงธรรม หรือ ที่เรียกว่า *ธรรมเทศกธรรม* 5 ประการ มีรูปแบบและวิธีการสอนตามแนวพุทธศาสตร์ มีลีลาการสอน และการสอนต้องตระหนักถึงพื้นฐานและจิตของผู้เรียน มองกระบวนการสอนจากขั้นตอนศาสนพิธี โดยพยายามถ่ายทอดจากสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรม และผลจากการสอนก็คือ ได้ความรู้จริงรู้แจ้ง จนสามารถช่วยให้บุคคลดำรงชีวิตได้อย่างสงบสุข มีอิสรภาพทำให้สามารถพัฒนาตนเองไปในวิถีทางที่ถูกต้อง เป็นครูตัวเองได้ สอนตนเองได้ และเป็นตัวอย่างที่ดีของผู้อื่นได้ด้วย สำหรับพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์นั้นจะสำเร็จผลได้จริง ก็ขึ้นอยู่กับผู้รับคำสอน หรือผู้เรียนจะต้องลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง โดยมีพระองค์เป็นผู้ชี้แนวทางให้เท่านั้น ซึ่งหลักสำคัญของการสอนตามแนวพระพุทธศาสนากับความมุ่งหมายที่สำคัญของการศึกษาในปัจจุบันนี้เป็นเรื่องที่สอดคล้องกัน เป็นไปในทำนองเดียวกัน คือ มุ่งให้บุคคล คิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น

บรรณานุกรม

กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ. (2544).

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2542 (ฉบับที่ 2)

พุทธศักราช 2545. กรุงเทพฯ : องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์

ดวงเดือน จันท์เจริญ. (2541). *ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

พระครูสุนทรธรรมโสภณ (วิเชียร ปญญาวุฑฺโฒ).
 (2545). **หลักการสอน**. นครปฐม : มมร.
 วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ในพระ
 ราชูปถัมภ์.
 พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2542). **พุทธวิธี
 ในการสอน**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.
 พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2531).
เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า.
 กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.
 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตร-
 ปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ**

ราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
 สุพิน บุญชูวงศ์. (2538). **หลักการสอน**. พิมพ์
 ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ : สถาบันราชภัฏ
 สอนดุสิต.
 สุนน อมรวิวัฒน์. (2533). **สมบัติทิพย์ของการ
 ศึกษาไทย**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย.
 แสง จันทร์งาม. (2540). **วิธีสอนของ
 พระพุทธเจ้า** กรุงเทพฯ : มหามกุฏ
 ราชวิทยาลัย.